AROMÂNA
DIN PERSPECTIVA GEOGRAFIEI LINGVISTICE

L'AROUMAIN
DANS LA PERSPECTIVE DE LA GÉOGRAPHIE LINGUISTIQUE

(Résumé)

L'examain du matériel enregistré dans le premier volume de l'Atlas aroumain (Saramandu 2014) conduit à la constatation que ce dialecte évolue dans le même sens que le dialecte dacoroumain. Par conséquent, dans la perspective de la géographie linguistique, l'aroumain est un dialecte du roumain commun, non pas un idiome roman différent du dacoroumain.

Mots clef: aroumain, dacoroumain, évolution convergente.

Primul volum al Atlasului lingvistic aromân, apărut în 2014 la Editura Academiei Române, reprezintă un success al lingvisticii româneşti, al romanisticii sud-dunărene în general. Pentru autorul Atlasului, profesorul Nicolae Saramandu, aromâna este idiom matern, ceea ce reprezintă un avantaj privind exactitatea notaţiilor şi a raportărilor comparative la dacoromână, la româna comună şi, evident, la celelalte idiomuri din aria balcanică. Reamintim că, în urmă cu mulţi ani, N. Saramandu a întocmit, prin anchete pe teren, folosind şi datele cercetărilor mai vechi, o hartă completă a dispersării aromâneşti în ţările balcanice (Saramandu 1988: 225 ş.u.). Au fost anchetate 61 de localităţi aromâneşti. Pe hartă sunt notate şi satele de megleniţi, din nordul Greciei, de-alungul râului Vardar: Ţârnareca, Cupa, Liumniţa, Nânta; materialul meglenit, selectat într-o casetă aparte, provine din Lundzini. Sunt indicaţii grafice că megleniţii „s-au aşezat" într-o zonă locuită deja de aromâni; unii s-au întins spre vest, către lacul Prespa (la Bitolia, Pleasa etc.), ceea ce însemnează că au fost legături istorice între cele două ramuri de români. Există indicii că meglenoromânii au coborât mai târziu, dinspre nord-vestul

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

dacoromân, ca populaţie în mişcare mai lentă. Materialul lingvistic înregistrat chiar şi în puncte aromâneşti propriu-zise poate fi interpretat în sensul că meglenoromâna are statutul unui dialect aparte de cel aromân.

Pe lângă datele noi asupra românei de la sudul fluviului, se face prin acest atlas, acum, o ordine şi în materialul publicat de G. Weigand, Pericle Papahagi, Theodor Capidan, Tache Papahagi ş.a., în sensul că materialul provenit din cercetările acestora poate fi considerat cu mai multă certitudine din perspectivă strict geografică, adică poate fi localizat mai bine. Remarcabile sunt datele despre localităţile şi subiecţii anchetaţi, la care se adaugă o mulţime de note speciale privind natura anchetelor. În dialectologia balcanică, această operă vine în rând cu *Atlasul dialectelor albaneze*, publicat în urmă cu câţiva ani de un grup de lingvişti de la Tirana coordonat de Jorgji Gjinari. De adăugat faptul că, în afară de cele 274 de hărţi lingvistice, autorul a întocmit şi 244 de liste cu material necartografiat însoţit de note, urmând în acest fel exemplul atlaselor lui Sever Pop şi Emil Petrovici elaborate la Cluj sub îndrumarea lui Sextil Puşcariu. Foarte importantă este ideea de a întocmi liste cu materialul cuprins în hărţi, apoi alte liste cu materialul necartografiat, la care se adaugă, într-un corpus aparte, însemnările speciale privind răspunsurile subiecţilor anchetaţi. Atlasul capătă, cu aceste adausuri, o reală ţinută ştiinţifică, valoarea unei cercetări de mai mare profunzime.

Numărul unităţilor dialectale înregistrate în Atlas nu diferă de cel cunoscut din cercetările anterioare. Se conturează pe hărţi ariile graiurilor *fărşerot* în Albania, *pindean* în Grecia, *grămostean* în Macedonia şi Bulgaria. Mai palid reprezentate sunt graiurile *grabovean*, *molovištean*, *gopeşan*, între Macedonia şi Albania, pe lângă lacurile Ohrida şi Prespa. E important faptul că aceeaşi unitate dialectală se întinde pe mai multe ţări balcanice; de exemplu, fărşeroţii s-au răspândit din Albania în Grecia, spre sud, şi în Macedonia, spre nord. La fel, grămostenii, din nordul Greciei, s-au întins spre Macedonia şi Bulgaria. Meglenoromânii, la care ne-am referit deja, apar nu numai în aria originară de la nord de Salonic, ci şi amestecaţi cu aromânii fărşeroţi, cu grămostenii şi cu pindenii. Aşadar, e de presupus că va fi fost în această zonă sud-estică un amestec românesc continuu, cu preponderenţă aromână.

Răspândirea aromânilor pe spaţii atât de largi, ca şi când întreaga Peninsulă Balcanică le-ar fi aparţinut, se explică prin *mişcarea neîntreruptă*, prin „neastâmpărul nedomolit" determinat mai ales de ocupaţia de bază, păstoritul. Iată ce notează autorul atlasului în spiritul entuziast şi sentimental al predecesorului său Tache Papahagi: „Graiul grămostean şi, îndeosebi, cel fărşerot, are dispersiunea cea mai mare. Vorbitorii lor, dintre care cei mai mulţi au fost, în trecut, păstori transhumanţi, au străbătut spaţii largi în Balcani. În prezent, îi întâlnim pe fărşeroţi şi pe grămosteni nu numai în locurile lor de vărat de odinioară din munţi, ci şi în locurile de iernat, unde s-au stabilit adesea definitiv" (p. XV).

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Mişcările de populaţie românească sud-dunăreană, care au încetinit evoluţia lingvistică propriu-zisă, au fost determinate nu numai de păstorit (transhumanţă), ci şi de alţi factori, între care *lipsa unui stat oficial*, cu graniţe stabile şi centre puternice de civilizaţie şi cultură. Se adaugă aici existenţa unei religii comune, *ortodoxismul*, care i-a apropiat pe aromâni de greci, de albanezii din sud, de macedoneni şi de bulgari. Aromânii au avut tendinţa de a se depărta de zonele musulmane (se ştie că unii megleniţi, profitând de avantaje materiale, s-au mahomedanizat şi au acceptat exodul spre Asia Mică). Aromânii au evitat, de asemenea, catolicismul intolerant din nordul albanez. Trebuie amintit aici şi fenomenul, derivat din păstorit, al cărvănăritului transportator de mărfuri cu caravane de cai. În călătoriile mele în Albania din 1958–1959 am întâlnit pe drumurile Elbasanului negustori aromâni cu caravane şi, tot atunci, am observat că transhumanţa pastorală „se modernizase", adică se făcea cu camioane în care se încărca tot calabalâcul familiilor care însoţeau pe cei plecaţi înainte cu turmele la păşunile din sud.

Densitatea aromânească în Balcani o dovedesc, între altele, numeroase localităţi, unele cu populaţie compactă de aromâni. Deşi întemeiate de ei, cele mai multe au fost abandonate, din cauze externe cunoscute. Ne sunt familiare nume de aşezări aromâneşti foarte importante anchetate de Nicolae Saramandu: *Berat*, *Corcea*, *Seleniţa*, *Pleasa*, *Moscopole*, *Samarina*, *Perivoli*, *Aminciu*, *Gramoste*, *Veria*, *Vlahoclisura*, *Livezi*, *Bitule*, *Tărnuva*, *Molovişte*, *Gopeş*, *Beala*, *Cruşova* ş.a.

Aceste particularităţi istorice au determinat caracterul unitar al grupurilor sociale aromâneşti şi, implicit, unitatea graiurilor pe care le vorbesc. O comparaţie cu albaneza, limbă cu care aromâna a fost într-un continuu contact, arată că aceasta, albaneza, are trăsături dialectale fundamentale, de un nivel care lipseşte aromânei. Albanezii din sud, de exemplu, cu care aromânii sunt într-un contact continuu, vorbesc cu rotacismul lui *n* intervocalic şi cu un infinitiv apropiat ca structură de supinul românesc. Acestea sunt trăsături foarte importante, care nu se întâlnesc în dialectul albanezilor gheghi, din nord, cu care aromânii nu au avut decât legături sporadice.

Despre unitatea graiurilor aromâneşti s-a scris mereu (Capidan 1932: 193; Papahagi: 84–88). Deosebirile din fonetica şi gramatica acestora sunt puţin însemnate, nu ating sistemul general al dialectului. Trebuie spus că din acest punct de vedere unitatea românei din sud nu diferă, în esenţă, de unitatea graiurilor din nordul Dunării. Se ştie că aceasta a fost remarcată, cu surprindere, de unii învăţaţi europeni la apariţia atlaselor de la Cluj. Mişcările de populaţie, prin care se explică unitatea dialectală, au fost favorizate, la nordul Dunării, de existenţa unui feudalism slab, iar în sud de cauze variate, determinate, uneori, de convieţuirea încordată în spaţiul restrâns al Peninsulei. Aşadar, se poate spune că româna, indiferent de spaţiul şi timpul dezvoltării ei, se înfăţişează ca o limbă unitară în raport cu limbile vecine ori cu cele înrudite genetic.

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Din capitolul introductiv al Atlasului, cu datele importante referitoare la anchetele întreprinse în localităţile aromâneşti, se pot reţine, mai întâi, unele particularităţi ale numelor de locuri şi de persoane. Tiparele comune ale onomasticii sunt un semn al înrudirii româneşti originare.

Toponimia minoră e constituită la aromâni din termeni care exprimă repere geografice naturale, ori nume de persoane atrase în raporturi spaţiale; de asemenea, puncte convenţionale obişnuite în aşezările rurale. E vorba de nume precedate de aceleaşi prepoziţii care exprimă apropierea ca în cazul topicelor din vorbirea populară de la nordul Dunării: *la*, *de la*, *de*, *în*, *după*, *tu* (= *întru*), de exemplu: *Tu Pădz*, *La Galbă*, *Tu Aluni*, *La Şoputlu*, *Valea di Coturi*, *N-Codru*, *După Codru* etc. La Aminciu, în Grecia, toponimele au structură gramaticală şi lexicală identică cu echivalentele dacoromâneşi: *Scamnu*, *N-Ciucă* (munţi), *N-Dzeană la Giugastru*, *N-Coastă* (dealuri), *N-Făget*, *La Olńi* (= ulmi), *Giuneapini* (păduri), *Valea Seacă*, *Valea Largă*, *Valea Mari* (podgorii), *Fântâna Turcului*, *Fântâna Grecului*, *La Fântânęle* (nom. *fântânea*; microtoponimul *Fântânéle*, cu *é*, există şi în nordul Olteniei).

Cu nume de persoane se redă un raport de posesie, ca în microtoponimele din sudul Olteniei: *Ḱatra ali Pirică*, *Şoputlu alu Mihai*, *La Ḱatra al Ġorġu*, *Stanea al Papu* (Macedonia).

Apare la aromâni şi *Calea Mare* (asimilat cu antica Via Egnatia, după cum cred unii lingvişti?). De amintit că în dacoromână sunt numeroase locuri cu numele *Calea Mare*, ori *Drumul Mare*, în care, de obicei, se adună potecile oilor (cf. şi alb. *Udha e Madhe* ‘Drumul Mare’). Mulţimea numelor de locuri de factură populară e o dovadă a trecerii permanente (repetate) pe drumurile de transhumanţă pastorală a populaţiei româneşti sud-dunărene.

Din nomenclatura topică adunată de Saramandu în *Atlasul* său, se pot reţine câteva nume vechi importante pentru istoria limbii noastre. Sunt nume autohtone sau de origine latină: *Codru* 1. ‘locul din mijlocul satului’ (după albaneză); 2. *Di pi codru* ‘pădure’; 3. ‘munte împădurit’ (Grecia); *Sărună* (echivalentul aromânesc al Salonicului); *La Ţîtate* (loc în Gopeş) e anticul *civitas*; *Ḱafă* ‘deal’, reflex albanez; *Furca* (aşezare în Grecia, în apropiere de Samarina); *La Murminţ* (‘cimitir’ în Grecia); *La Fântâneale* (loc cu izvoare), *La Ciucă* (livadă, în Grecia), *Bălţâ* (munţi în Grecia), *Oụ* (munte în Grecia), *La Grésli* (cartier; *greasă*), *Surin* (partea însorită a unui loc, în Grecia). Râurile sunt numite uneori *vale*, ca la dacoromâni; ca nume proprii, apar, totuşi, *Arualbu* ‘râul alb’ şi *Arulu di la Mură* ‘râul de la mure’ (în Grecia).

Am stăruit asupra numelor de locuri româneşti pentru că acestea reprezintă, foarte probabil, sectorul cel mai important al vocabularului propriu din vorbirea unei populaţii pastorale în continuă mişcare.

Reţin atenţia în examinarea părţii introductive a Atlasului şi numele de persoane (nume de familie, de bărbaţi şi de femei). Şi prin acest domeniu al onomasticii aromânii se identifică cu ramurile româneşti de la nordul Dunării. Au structuri identice cu cele din dacoromână nume de felul: *Culacu*, *Babu*,

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Manu, *Ganu*, *Muşu*, *Buiu*, *Gagiu*, *Arnautu*, *Piştireanu*, *Hasapu*, *Daşu*, *Gociu*, *Zicu*, *Dascalu*, *Lungu*, *Cârţu*, *Mangu*, *Becu*, *Tulubacu* etc. Ordinea lor este întâmplătoare. Important este faptul că toate cele citate aici se termină în *-u*, ca la dacoromâni.

Numele de familie aromâneşti adoptate fără modificări devin un martor important al imigraţiei la nordul Dunării: *Jurca*, *Tuşa*, *Pacea*, *Caraman*, *Saramandu*, *Economu*, *Gâţă*, *Bardză*, *Nacu*, *Mercea*, *Hristu*, *Ghiuri*, *Bala*, *Ceară*, *Fuia*, *Bâca*, *Macu*, *Cârţu*, *Becali*, *Măzutu*, *Panu*, *Dima*, *Balaban*, *Goga*, *Şuti*, *Caranica*, *Ducă*, *Papacoşta*, *Giuvara*, *Nasta*, *Leca*, *Macre*, *Jurcu*, *Ghiuşe*, *Muzaca*.

Unele nume compuse au un indice posesiv pentru precizarea numelui mamei sau al soţiei: *Petre ali Miloşiţă*, *Spiru ali Sofie*, *Mitru ali Iţă*, *Toda ali Sofie* şi chiar: *Noica alu̯ Teia alu̯ Ġurġiţu*. Un nume de rudenie poate intra în nomenclatura personală: *Ġuşa alu̯ Ġeru din Cruşova*; în dacoromână, *ghiuj* nu are un corespondent feminin. Acest tip de compuse, frecvent şi la toponime, e bine cunoscut şi în graiurile dacoromâne.

O observaţie foarte importantă este aceea că numele date femeilor sunt, de obicei, nearticulate. Desinenţele la nominativ în *-ă*, *-e* sunt aceleaşi ca în dacoromâna de nord şi de vest: *Marie*, *Muşe*, *Dafă*, *Tasă*, *Chiraţă*, *Vanghe*, *Bocă*, *Léncă*, *Tană*, *Pihă* (Bulgaria); *Mară*, *Haidă*, *Tîncă*, *Floră*, *Tancă*, *Miţă*, *Vasilcă*, *Călină* (Macedonia); *Domnică*, *Florică*, *Vetă* (Albania); *Savetă*, *Natalie*, *Nastaşie*, *Ană*, *Kiraţă*, *Fursină*, *Mincă*, *Sultană*, *Léncă* (Grecia). Numele fără articol se întâlnesc în toate zonele aromâneşti. Transferul de forme de la vocativ la nominativ ar avea o explicaţie psihologică, în sensul că exprimă raportul de inferioritate al femeii faţă de bărbat, adică numele feminin e impus de cazul apelului, al chemării, în general un caz al subordonării în raportul social. Am arătat mai înainte că relaţiile dintre soţi se redau şi prin construcţii genitivale: *Stila alu Canciu*, *Ġuşa alu Ġeru*, *Petri ali Miloşiţă* (Macedonia). Şi în cazul acestora explicaţia pare tot de natură psihologică (v. şi Saramandu 2014: XXXIX).

Din cercetarea hărţilor Atlasului rezultă că aromâna evoluează în acelaşi sens în care a evoluat şi dacoromâna. Din motive cunoscute, evoluţia este mai lentă la românii din sudul Dunării. Comportamentul aromânei considerat din această perspectivă, aşa cum se reflectă pe hărţile Atlasului, este la fel ca al oricărei alte unităţi dialectale româneşti. De aici se desprinde concluzia că aromâna, de la originea ei până astăzi, este un dialect al românei comune, nu o limbă romanică aparte. Ilustrăm aceste observaţii generale cu câteva exemple din fonetică reţinute din Atlas.

Vocala *ă* (+*n*) accentuată, care, în general, se păstrează, devine *â* (+*n*) pe arii întinse: *plâng* (h. 50), *plânşu* ‘plânsei’ (h. 51). Th. Capidan (1932: 207) a observat că la aromânii din sud reflexul este *î*; la cei din Albania şi Macedonia *ă* se păstrează (sub accent şi în poziţie nazală): *dzână*, *cântu* (în sud), dar *arrămănu* ‘rămân’, *călcăńu*, *grănu* la aromânii din Albania şi Macedonia.

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Deosebirea se explică prin aceea că în albaneză, limbă de contact direct pentru aromână, *â* (*î*) nu există (pentru exemple, v. Capidan 1932: 208). Aşadar, e de presupus că reflexele *ă* şi *â* (*î*) ale evoluţiei lui *a* sub accent şi în poziţie nazală nu diferă de situaţia din dacoromână. Menţinerea lui *ă*, mai ales în Muzăcheia (zonă toscă), se explică mai ales prin contactul cu albaneza.

Deosebirile de la un grai la altul reflectă sensul evoluţiei românei din sudul Dunării care nu se deosebeşte de evoluţia românei de la nord; de exemplu, distincţia fonologică între *ă* şi *î* în unele localităţi din Grecia: *arău – arâu* ‘rău – rîu’.

Pe hărţile Atlasului se remarcă şi soarta lui *-u* final; de regulă, acesta se păstrează dar în multe cazuri a devenit slab perceptibil ori a amuţit de tot: *plâng* (h. 50), *dorm* 1. sg. (h. 239), *sănătos* (h. 269), *surd* (h. 56); *mer^{u} de faţă* (h. 60 „umărul obrazului”), *galbin^{u} la faţă* (h. 81), *zburăscu* (h. 76), *cap^{u}*, rar *cap* (h. 1).

Evoluţia lui *-u* din aromână, descrisă amănunţit de Capidan (1932: 285-287), urmează aceeaşi cale ca în dacoromână (v., între altele, studiile lui Ov. Densusianu, Al. Rosetti ş.a.), adică e determinată de natura consoanei sau a grupului de consoane precedente. În unele graiuri, amuţirea lui *-u* e un fenomen mai frecvent decât în altele.

Aromâna conservă fonetisme şi forme gramaticale vechi care au tendinţa de a evolua ca în dacoromână. Astfel, *-e* primitiv se păstrează după labiale: *per*, *peru* (h. 6), *peru cănut* (cu *n*, h. 14, 17); *vedu* (h. 33, 34, dar *văḑui*, în câteva puncte din aria fărşerotă); *meru* (h. 60). La fel, diftongul *ea* se păstrează încă în unele arii aromâneşti: *mẹal'e*, dar în majoritatea zonelor *ea* s-a monoftongat, ca în dacoromână: *urécl'e*, *urécl'i*, *uréḱe* (h. 52 „ureche”).

În numeroase puncte, *e* neaccentuat în poziţie finală se închide, ca în unele graiuri de la nordul Dunării: *minti* (h. 25 „minte” sb.), *carni* (h. 146), *sânḑi* (h. 147), *u̯asi* (h. 144), *coasti* pl., rar *coaste* (h. 155), *albi* ‘albe’ (h. 15, dar şi *albe*). Aceasta e o modificare fonetică posterioară epocii comune.

O observaţie importantă este în legătură cu *a-* protetic, specific aromânei, care tinde să dispară mai ales în aria fărşerotă; de exemplu, sunt înregistrate foarte rar forme cu *a-* la verbul *a şuiera*: var. *aşuir*, cu *a-*, apare numai în trei puncte (h. 137 „fluier cu buzele”). Suprimarea lui *a-* tinde chiar şi la cuvinte cu *r-* iniţial, v. h. 139 „râie” (pl.) sau cuvinte cu *a-* etimologic: *arăńe*, *arâńe*, din lat. *aranea* (dar şi: *răńi*, *răńe*). Verbul *râde* e notat constant cu *a-* protetic (h. 134 ş.u.); *spun* apare rar (în Grecia) cu *a-*: *aspun* (h. 211).

Dintre modificările consonantice care exprimă evoluţia aromânei în aceeaşi direcţie în care a evoluat şi dacoromâna relevantă este palatalizarea grupurilor *cl*, *gl*: *kl'*, *gl'* > *ḱ*, *ǵ*: *piducl'u*, *pidukḭ̯u*, *piduḱ* (h. 20 „păduche”, cu *ḱ* mai obişnuit la fărşeroţii din Albania; v. şi h. 22 „păduchios”, cu aceeaşi repartiţie a reflexului *ḱ*); *oḱ^{u}*, *oḱi* în Albania şi *ocl'u* în celalte arii (h. 29 „ochi” pl.); v. şi h. 52 „ureche”, cu aceeaşi repartiţie a var. *uréḱi*; h. 143 „muşchi (la mână)”, cu *ḱ* în

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Albania şi tot acolo: *ḑănuḱ* (h. 227 „genunchi”). Aceeaşi repartiţie se observă şi în privinţa evoluţiei grupului *gl*: *unǵi*, *unǵă*, în Muzăcheia, dar frecventă e var. *gl'* (h. 212 „unghie”); v. şi h. 87 „înghit” cu aceeaşi dispunere geografică; *nǵaţâ* (h. 214 „îngheaţă”), rar la grămosteni şi fărşeroţi. Trebuie precizat că în graiurile dacoromâne variantele intermediare *cl'*, *gl'* nu se mai aud.

Unele particularităţi ale aromânei sunt la fel de rezistente ca în anumite graiuri locale nord-dunărene. E vorba, mai întâi, de labialele palatalizate, o caracteristică fonetică importantă a aromânei. Fenomenul depalatalizării e surprins, ca şi în graiurile de est ale dacoromânei, doar incidental. Această interpretare e valabilă numai pentru cazurile neatinse, iniţial, de localizarea palatală. Labiala *p*, de exemplu, e constant palatalizată: *ṕeli*, *ṕali* (h. 131 „piele”); *ṕeptu* (h. 149 „piept”), *sḱinari* (h. 161), *sḱinărat* (h. 167 „spinare, şira spinării”), *ṕaptine* (h. 3), *mă ṕaptinu* (h. 9), *ĉiĉor*, *ḱiĉor*, *ĉorʸ* (h. 219 „picior”); variantele iniţiale, cu *p*, sunt extrem de rare, ca şi în aria răsăriteană a dacoromânei vorbite. Palatalizată constant apare şi labiala *b*, corespondenta sonoră a lui *p*, în pluralul adjectivului *alb*: *alǵi* (h. 14 „păr alb”); la fel, *alǵaşti perlu* (h. 16).

Fricativa *f* apare numai cu reflexul palatalizat în cuvântul *ficat*: *ḣicat* (h. 179) şi, la fel, în *fiere*: *ḣere*, *ḣari*, *ɣ́ari* (h. 178). La fel apare, cu palatalizare generală, corespondenta sonoră *v* în *visez*: *nɣ́iseḑ*, *ŋǵisăḑ* (h. 243). Pe h. 240 „dormii” sunt generale variantele palatalizate, cu *ń*: *durńii* „dormii”, pf. s., ale bilabialei *m*. În punctul cartografic meglenoromân aceste forme verbale sunt notate fără palatalizarea lui *m*: *durmiţ*, *durmii*, *durmiş* (h. 240, 241, 242).

Amintim, în treacăt, ipoteza unor învăţaţi potrivit căreia fenomenul palatalizării s-ar datora imigrării unor valuri de aromâni la nordul Dunării.

Rostirea dură a unor consoane (*s*, *z*, *ţ*), cu consecinţe importante pentru vocalele următoare (*i*, *e*, *e̯a*), care devin mediale, e o caracteristică populară a graiurilor vorbite în partea de nord a dacoromânei. Tendinţa este însă de revenire la rostirea cu vocale palatale în contextul fonetic dat.

În privinţa aromânei se observă aceeaşi fluctuaţie pe hărţile atlasului: *cu buḑă mări* (h. 120 „buzat”), *ari buḑăli groasi* (id.) la fărşeroţi; *ţân*, *ţâń*, *ţâne* (h. 198 „ţin”, pct. 1, 2, 3) e general; v. şi h. 199, cu toată flexiunea lui *a ţinea*; *supţări*, *supsări* (h. 7 „subţire”) aproape general şi la fel *amuţăşti* (h. 100 „amuţeşte” pers. 3). Varianta arhaică a lui *z* e dură peste tot: *ḑâc*, *ḑâţ*, *ḑâţe* (h. 81 „zic”, ind. prez.); *avḑîmu*, *avḑîtu* (p. 387).

Din materialul necartografiat (p. 373 ş.u.) se desprind multe asemănări cu graiuri româneşti de la nordul Dunării prin care se dovedeşte evoluţia lor în aceeaşi direcţie. Consoana *ş*, de exemplu, e moale, adică tolerează după ea vocale palatale: *nă ŋgrăşem*, *să ŋgraşe*, *si ŋgrăşe*, *mi ŋgrăşeam*, *să ŋgrăşea*, *ŋgrăşeată*, *ŋgrăşindalui* etc. (p. 123–125). În aria Olteniei, de exemplu, *ş* e pronunţat, de obicei, moale, urmarea fiind transformarea în palatale a vocalelor mediale următoare.

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Termenii unei alternanţe de sunete la opoziţiile morfologice se află în limite explicabile, ca în cazul alternanţei de număr *c* : *ţ* (la origine *c* : *ĉ*, dar *ĉ* > *ţ* în aromână); deci, jocul *ţ* : *ĉ* ca al doilea termen al alternanţei se întâlneşte normal în aromână: *bucă* : *buĉ* (şi *buţ*) (h. 59).

În câteva puncte din Muzăcheia apar forme cu africata palatală refăcută: *tăcém*, *tăcéţ* şi *taĉ! tăcéţ!* la imperativ.

Deplasarea analogică a accentului pe sufix la prezentul unui verb de conjugarea a III-a e aproape generală: *nu spunéţ* (rar, în Muzăcheia: *nu spúneţ*, h. 81); *ḑâţém*, *ḑâţéţ* (h. 82); *tundém*, *tundéţ* (p. 377); *trâḑém*, *trăḑéţ* (la fărşeroţi).

Aromâna are deseori tendinţa de a marca suplimentar o categorie morfologică, de exemplu: *ti ḱápţîń*, *ti qépţăń* (p. 373; v. numeroase alte exemple în materialul necartografiat). Excesul de mărci gramaticale e bine cunoscut şi în dacoromâna vorbită (la fel în albaneză).

Nu am luat în discuţie aici aşa-numitele „accidente fonetice", foarte numeroase în graiurile dacoromânei, studiate, între alţii, de Sextil Puşcariu pe baza materialului înregistrat în atlasele Pop–Petrovici. Modificări „întâmplătoare", accidentele fonetice pot fi ilustrate şi cu un bogat material aromânesc, de unde concluzia unei evoluţii convergente a celor două mari dialecte de la nord şi sud de Dunăre.

Reţinem, totuşi, dintre aceste numeroase fapte de limbă, sincopa vocalei *e* la persoana a III-a a reflexivului: *s-ḱaptină* („se piaptănă", p. 373), *s-la* („se spală", p. 374), *s-tundi*, *s-tunde* (p. 376), *s-s-tundă* (p. 377). Se sincopează şi vocala *ă* la morfemul *să*: (*s-s-*) *sursească* („să se bărbierească", p. 409); *va z-veadă*, *o z-videm* („o să vedem", p. 380), *z-veadă* id., *z-viḑúi*, *s-am viḑută*, *s-aveam viḑută* („să fi văzut", p. 381), *va s-am viḑută* („oi fi văzut", p. 382), *s-nu vez* („nu vedea!", p. 382) etc. Sincopa lui *se*, *să* (= *s*) e frecventă. De reţinut analiza amănunţită a lui Capidan (1932: 365 ş.u.) făcută în cadrul general al sincopării vocalelor neaccentuate şi al haplologiei (v. şi observaţiile lui N. Saramandu de la p. 377; cred că din contopirea *să se* rezultă o siflantă cu articulaţie mai insistentă aşa cum se poate remarca în graiurile de est ale dacoromânei: *sʲ-sʲ facă*, *s̄-facă*, în vorbirea din Basarabia).

Din faptele prezentate aici rezultă că evoluţia aromânei se petrece în aceeaşi direcţie în care au evoluat, mai repede, graiurile dacoromânei. Acest raport convergent al evoluţiei identifică aromâna ca unitate dialectală a românei comune, şi nu ca idiom romanic distinct de aceasta.

Atlasul lui Saramandu are o valoare excepţională pentru istoria limbii române, ca atare trebuie studiat în amănunţime, cu raportarea datelor atât la dacoromână cât şi la limbile învecinate cu care aromâna a fost în contact. Nu e de mirare că dintre limbile balcanice cele mai multe asemănări aromâna le are cu albaneza de sud, dialectul tosc, fapt explicabil atât prin vecinătate permanentă, cât şi, foarte probabil, printr-o înrudire genetică româno-albaneză. Rezultă de aici că aromâna are acelaşi statut dialectal ca şi româna de la nordul

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Dunării. Albaneza este termen comun pentru dacoromână şi aromână, aşadar, statutul aromânei, considerat în evoluţie istorică, este cel de dialect al românei comune.

Unele persoane anchetate, chiar oameni simpli, vorbesc mai multe limbi balcanice: bulgară, macedoneană, turcă şi, mai ales, greacă şi albaneză. Situaţia aceasta se reflectă, în oarecare măsură, asupra materialului lingvistic înregistrat. Important în mod special este faptul că unele persoane vorbesc şi dacoromâna, pe care şi-au însuşit-o la şcolile elementare întemeiate încă din timpul lui Apostol Mărgărit (1836–1903, membru corespondent al Academiei Române, inspector al şcolilor româneşti din Macedonia; existau 104 şcoli primare şi 4 secundare pentru românii din Balcani). De exemplu, informatorul din punctul cartografic 37, din Muzăcheia, lângă Fier, la sud de Tirana, este o persoană cultă, profesor absolvent de facultate, vorbitor al limbilor franceză, italiană, română şi, evident, albaneză. Răspunsurile sale din cursul anchetei sunt, prin forţa împrejurărilor, influenţate mult de româna de la nordul Dunării. De altfel, în câmpia Muzăcheia, zonă pastorală prin excelenţă, unde sunt masaţi cei mai mulţi aromâni, asemănările speciale cu dacoromâna sunt cele mai numeroase. Imperfectul cu *-u* la persoana a III-a plural, în unele puncte din sud e o particularitate frapantă: *ei videau* (33-35), *spuniau* (33; ocazional: 19, 21, 22, 26, 27), *mcau*, *mgau* (= mâncau, 26, 34, 35), *tuşau* (33-35). Se ştie că în dacoromâna literară acest flectiv de imperfect, extins din paradigma lui *avea* (*habunt*), a apărut târziu, către sfârşitul secolului al XVIII-lea. E posibil ca apariţia întâmplătoare a formelor de imperfect cu *-u* să se explice prin influenţă dacoromână târzie, ori, mai de grabă, prin expansiune din meglenoromână, unde *-u* la imperfect e o desinenţă generală.

În concluzie se pot reţine din hărţile atlasului numeroase fapte care susţin ipoteza că aromâna, dialect al românei comune, evoluează în acelaşi sens ca dacoromîna.

BIBLIOGRAFIE

Capidan, Th., 1932, *Aromânii. Dialectul aromân, Studiu lingvistic*, Bucureşti, [Academia Română. Studii şi cercetări, nr. 20], Imprimeria Naţională.

Papahagi, T., 1974, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ediţia a doua augmentată, Bucureşti, Editura Academiei.

Saramandu, N., 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*. Volumul I, ed. Manuela Nevaci, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Saramandu, N., 1988, „Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne din Peninsula Balcanică", *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXIX, nr. 3, p. 225–245.

Acad. Gr. Brâncuş
Academia Română, Bucureşti

BDD-V4233 © 2017 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)